

12. Климик Г.В. Проблеми вдосконалення механізму управління експортною діяльністю підприємств сільськогосподарського машинобудування / Г.В. Климик, С.В. Петрик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.btsau.kiev.ua/ua/edition.php?read=831>
13. Діхтяр В. Що заважає машинобудівникам? / В. Діхтяр // Агроекспертиза. – 2008. – №2. – С. 56–57.
14. Волокодавова Е.В. Экспортный потенциал промышленных предприятий: теория, методология, практика: [Монография] / Е.В. Волокодавова. – Самара: Самарский гос. экон. Университет, 2007. – С. 14.
15. Скорнякова Т.В. Экспортный потенциал обрабатывающей промышленности Украины: управление процессом формирования: [Монография] / Т.В. Скорнякова. – К.: Наук. світ, 2006. – С. 9.
16. Мельник Т. Экспортный потенциал Украины: методология оценки и анализ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Мер/2009_8_9/.../10_Melnuk1.pdf
17. Піддубна Л.І. Экспортный потенциал машиностроительных предприятий региона: сущность, структура и проблемы диверсификации /

Л.І. Піддубна, Ю.О. Семикоп // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2009. – №26. – С. 125–133.

18. Mudd S. The Place of Innovativeness in Models of the Adoption Process: An Integrative review. / S. Mudd // Technovation, 1990. 10. – С. 119–136.

19. Потенциал инновационного развития предприятия: [Монография] / Козьменко С.Н. – Сумы: Деловые перспективы, 2005. – 256 с.

20. Козьменко С.М. Методичні підходи до оцінки експортного потенціалу інновацій машинобудування / С.М. Козьменко, С.І. Колосюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=422>

21. Дудченко М.А. Диверсифікація експортного потенціалу України / Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / М.А. Дудченко, А.С. Філіпенко, В.С. Буркін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – С. 143–157.

22. Економічна енциклопедія. [У трьох томах. Т. 1]. / Відповідальний редактор Мочерний С.В. – Київ.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

А.В. КОЛОДІЙЧУК,
аспірант, ІРД НАН України

Стратегічна інноваційність як нова парадигма забезпечення інноваційного розвитку

Проаналізовано методологічні засади та етапи формування і розвитку стратегічного управління як основної управлінської парадигми, адекватної сучасним умовам функціонування підприємств у трансформаційному середовищі національної економіки. Окреслено концептуальні засади інноваційного стратегічного управління.

Ключові слова: інноваційний розвиток, концепція, еволюційна теорія, зовнішнє середовище, стратегічне управління.

Проанализированы методологические основы и этапы формирования и развития стратегического управления как основной управленческой парадигмы, адекватной современным условиям функционирования предприятий в трансформационной среде национальной экономики. Очерчены концептуальные основы инновационного стратегического управления.

Ключевые слова: инновационное развитие, концепция, эволюционная теория, внешняя среда, стратегическое управление.

The methodological principles and stages of formation and development of strategic management as a key management paradigm, which is adequate to current operating conditions for enterprises in the transformation environment of the national economy are analyzed. The conce-

ptual foundations of innovative strategic management are outlined.

Keywords: innovation development, concept, evolutionary theory, the external environment, strategic management.

Постановка проблеми. Створення нової інноваційної економіки й забезпечення на цій основі сталого економічного зростання та соціальної переорієнтації економічної політики, що є найважливішими стратегічними цілями держави, потребує адекватного розвитку науково-теоретичного забезпечення обґрунтування та реалізації інноваційного шляху українських реформ.

В умовах вичерпаності екстенсивних факторів економічного зростання інноваційний розвиток вітчизняної економіки є практично безальтернативним, оскільки тільки на його основі в умовах жорсткої конкуренції можливе формування дієвих конкурентних переваг та забезпечення високого рівня конкурентоспроможності суб'єктів господарювання та національної економіки в цілому.

Значення інноваційного вибору України обумовлюється також і тим, що тільки на цій основі можлива ефективна участь нашої країни в євроінтеграційних процесах.

До проблем, які потребують першочергового вирішення на макроекономічному рівні, належать: обґрунтування пріо-

ритетів інноваційного розвитку на рівні держави, забезпечення інтеграції науки і освіти, впровадження організаційно-управлінських інновацій та інноваційних форм підготовки кадрів тощо.

На рівні підприємств особливої уваги заслуговують застосування системного та функціонального підходів до інноваційного розвитку суб'єктів господарювання, обґрунтування методології стратегічного управління інноваціями та формування інноваційної стратегії підприємств, організаційно-методичні проблеми розробки та впровадження інновацій.

Разом із тим слід відзначити, що трансформаційне зовнішнє середовище, сучасні світові тенденції розвитку економіки, такі як інформатизація, інтелектуалізація і соціалізація відтворювальних процесів, ставлять перед підприємствами, галузями, регіонами нові завдання, які вимагають свого вирішення. Тому теоретичні і методологічні засади стратегічного управління інноваційною діяльністю промислових підприємств вимагають оновлення. Особливої нагальності набула проблема подальшого розвитку положень стратегічного управління цими процесами. Дослідження означеної проблеми як однієї з провідних дозволять здійснити подальший розвиток теоретико-практичного підґрунтя інноваційної діяльності як головної умови розвитку економіки, його рушійної сили. Отримані результати скоротять існуючий розрив між теорією і практикою управління інноваційною діяльністю. Об'єктивною необхідністю удосконалення теорії стратегічного управління є також багатогранність цієї діяльності як соціально-економічного явища, що вимагає глибокого пізнання, системно-образного представлення і практичної матеріалізації, а отже уточнення і доповнення положень управлінської парадигми, адекватної сучасним умовам і особливостям функціонування підприємств у швидко мінливому, нестаціонарному, трансформаційному середовищі, яким є економіка України [1, с. 226–227].

Особливої актуальності стратегічне управління набуло на черговому еволюційному етапі розвитку суспільства – інноваційної економіки або економіки знань.

Адже забезпечення сталого розвитку, який з 1987 року так активно пропагує ООН, вимагає узгодженості інноваційного розвитку економіки зі стратегією стійкого розвитку економічної системи. Інакше кажучи, доцільними визнаються лише ті інновації (і технічні, і організаційно-управлінські), які сприятимуть такому сталому розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вивчення проблем стратегічного управління долучилися такі відомі вчені: Х. Віссема, Г. Мінцберг, М. Портер, К.К. Прахалад, А. Стрікленд, А. Томпсон, Г. Хемел. Вагомим внеском у подальший розвиток теорії і методології стратегічного управління стали роботи Р.І. Акмаєвої, М.В. Бражника, В.М. Гриньової, Л.Є. Довгань, Г.Б. Клейнера, Н.Н. Косиної, С.В. Оборської, В.В. Пастухової, В.М. Семиноженка, І.В. Смоліна, З.Є. Шершньової, М.Б. Шифрина, О.М. Ястремської та ін. Проблеми розвитку підприємств було досліджено економіч-

ною наукою та набули актуалізації в процесі формування теорії стратегічного управління.

За загальної ґрунтовності та актуальності цих досліджень, що в більшості розкривають і пропонують вдосконалені у відповідності до умов сьогодення механізми стратегічного управління, поза увагою залишилися питання історичного аналізу генези стратегічного управління, визначення основних концептуальних засад та механізмів його розвитку.

Метою статті є визначення сутності та концептуальних засад стратегічного управління інноваційним розвитком промисловості.

Виклад основного матеріалу. Поглиблена систематизація етапів та аналіз еволюції розвитку стратегічного управління, виявлення причин зміни концепцій стратегічного управління з обґрунтуванням теоретичних основ формування стратегічного управління зроблена автором [2].

Досліджуючи генезис стратегічного управління, автор виділяє в цьому процесі п'ять етапів, обґрунтовуючи еволюційні передумови поступового переходу до стратегічного управління (див. табл.).

Як видно з таблиці, стратегічне управління (етап 4) сформувалося за потреби оперативного реагування економічної системи та її господарюючих суб'єктів на вплив зовнішнього середовища та НТП.

Не можна не погодитися з автором, який доводить недостатність минулого досвіду діяльності у бізнес-середовищі 80-х років ХХ ст. та логічність появи стратегічного управління як поєднання стратегічного планування з механізмом стратегічних дій та засобів їх реалізації в інтересах досягнення заданої стратегічної мети.

«Стратегічне управління включає попередні системи управління з урахуванням адаптації процесу прийняття стратегічних рішень до вимог динамічного середовища. Ці вимоги спричиняють розвиток: інформаційних систем, які забезпечують безперервне та своєчасне отримання інформації щодо його зовнішніх змін; ідентифікації та моніторингу інформаційно-залежних зон (сфера невизначеності, яка може вплинути на реалізацію стратегії); стратегічної гнучкості (передбачає наявність стратегічних альтернатив, які дозволяють швидко та ефективно реагувати на неочікувані зміни в середовищі); підприємницької активності» [2, с. 9].

Спираючись на проведений аналіз найбільш відомих і розроблених концепцій стратегічного управління, автор пропонує виділити дві прямо протилежні концепції: розробка стратегій на основі розвитку внутрішніх ресурсів; формування стратегій на основі змін внутрішнього середовища функціонування підприємств, синтез яких з одночасними змінами конкурентного порядку, зумовленими глобалізацією бізнесу, інформатизацією, поширенням меж ринків діяльності, диверсифікацією, а також розвитком НТП, становитиме передумови формування концепції динамічних можливостей підприємства як основи інноваційного стратегічного управління.

Етапи еволюції систем стратегічного управління

Період	Назва концепції	Зміст концепції	Інструментарій	Управління інноваціями	Організаційні наслідки	Передумови зміни концепції
3 1900–х років	Бюджетування	Контроль відхилень і вирішення проблем у стабільному середовищі	Розробка бюджетів і поточних планів	Управління лабораторіями	Управління витратами	Минулі події не повторюються в майбутньому. Діяльність організації орієнтована на своєчасну реакцію на ситуацію, що складається
1950–ті роки	Довгострокове планування	Передбачення зростання. Диверсифікація й аналіз синергії	Елементи аналізу, контролю ситуації, екстраполяційне прогнозування ринків	Корпоративне управління інноваційними проектами	Збільшення конгломератів	Минулі тенденції не продовжуються в майбутньому. Розвиток НТП, поширення меж ринків. Зміни зовнішнього та внутрішнього середовища
1970–ті роки	Стратегічне планування	Розв'язання проблеми корпоративного зростання, управління диверсифікацією	Матриці портфельного аналізу. Аналіз кривих досвіду. Урахування кон'юнктури ринку. Опанування «стратегічного мислення». Розробка «стратегічних відповідей» на дії конкурентів	Формування корпоративного портфелю продуктових інновацій	Інтеграція фінансового та стратегічного контролю. Стратегічне планування як діалог між корпоративною штаб-квартирою і стратегічними підрозділами господарювання	Нові тенденції та зміни складно передбачати. Підвищення нестабільності зовнішнього середовища. Необхідність гнучкого реагування на зміни. Пошук факторів успіху
1980–ті роки	Стратегічне управління	Реагування на стратегічні несподіванки та раптові загрози й можливості	Аналіз конкурентної структури галузі. Аналіз конкурентів	Управління інноваціями на основі спільно прийнятих рішень	Реінвестиції непривабливих стратегічних підрозділів господарювання. Управління активами	Періодичне планування не відповідає вимогам турбулентності зовнішнього середовища. Посилення конкуренції. Незручність використання стратегічного інструментарію, нестача компетентних управлінських кадрів при його застосуванні
Кінець 90–х років ХХ ст. – початок ХХІ ст.	Стратегічне підприємство	Стратегічна орієнтація всіх робітників і синхронізація планів підрозділів, відповідальних за реалізацію цілей	Аналіз ресурсного потенціалу та респонсивності. Аналіз переваг попередження. Динамічний підхід до розробки та реалізації стратегії. Принципи сталого розвитку	Формування інноваційного середовища	Корпоративна реструктуризація. Розвиток корпоративного потенціалу через інформаційні системи управління, управління людськими ресурсами, стратегічні альянси	Зростання значущості екологічних та соціальних факторів у розвитку суспільства. Процес глобалізації, поява ТНК, посилення загрози поглинання конкурентами

Джерела: [2, с. 5; 3, с. 17; 4, с. 8; 5, с. 9].

Тому вважаємо за доцільне запропонувати концепцію «стратегічної інноваційності» як окремих галузей, так і економіки в цілому. При цьому теоретичним підґрунтям цієї дефініції обрано еволюційну економічну теорію, яка трактує інновації та інноваційний розвиток у рамках постшумпетерівської традиції, спираючись на ідею економічного «природного відбору».

Термін «природний відбір» запозичений з біології, але означає не перемогу найсильнішого, а перемогу найбільш конкурентоспроможного і організованого. Процес економічного природного відбору формує «організаційний генотип», тобто моделі поведінки господарюючих суб'єктів, що дозволяють їм

успішно розвиватися і досягати поставлених цілей в умовах динамічно мінливого навколишнього середовища. Реакції популяції господарюючих суб'єктів на зовнішні імпульси якраз і створюють коливання макропараметрів і відповідно показників економічного зростання. Звідси випливає, що в еволюційній теорії макроекономічна динаміка виводиться з мікроекономічного поведінки господарюючих суб'єктів.

Зауважимо, що Шумпетер вважав найважливішим фактором господарського розвитку інноваційну поведінку підприємців і технологічні зміни, що звідси випливають. Він виділяв п'ять основних факторів, що визначають зміни:

– виробництво нового продукту;

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

- впровадження нового виробничого методу;
- освоєння нових ринків;
- доступ до джерел сировини;
- впровадження нових методів організації виробництва [6].

Причому реалізація цих факторів, які задають характер економічного розвитку, повністю залежить від поєднання двох груп умов: 1) введення інновації і 2) прийняття інновації. Ця думка Шумпетера є надзвичайно важливою. Будучи більш ніж очевидною, вона, тим не менш, означає, що для появи інновації потрібен не тільки генератор у вигляді винахідницьких здібностей, сміливості підприємця, заохочувальної політики владних ієрархій, а й головним чином необхідна здібність середовища прийняти і поширити інновацію.

Саме цю спроможність до прийняття і впровадження інновацій пропонується закладати у концепцію «стратегічної інноваційності», що дозволить не лише підтримати інноваційний розвиток конкретних галузей, а й формувати стратегічні орієнтири щодо його розвитку.

Адже спираючись на еволюційний підхід, можливо не лише пояснити конкуренцію в системі «новатор–консерватор» – еволюційну інфляцію [7], за допомогою якої здійснюється перерозподіл ресурсів між «консерваторами» і «новаторами», а отже спрогнозувати адекватні стратегії поведінки, а й виявити відповідні щодо конкретного технологічного укладу галузі як ядра саморозвитку економіки.

Зауважимо, що саме поняття «технологічний уклад» вимагає додаткових роз'яснень і досліджень, тому що воно не цілком чітко визначено. Зазвичай під технологічним укладом розуміють систему, що сформувалася в економіці і охоплює всі стадії переробки ресурсів, а також невиробниче споживання, «створюючи макроекономічний відтворювальний контур» [8]. Причому кожен новий уклад зароджується в надрах попереднього, коли цей останній досягає свого розквіту і домінує в економіці.

Таким чином, якщо технологічний уклад – це галузі, набір галузей, набір окремих технологій, технологічних ланцюжків, що характеризуються глибиною переробки сировини, то чи пов'язане це поняття технологічного укладу з типом енергоносіїв, наприклад паром, дровами, вугіллям, нафтою, газом, атомною енергетикою або з чим–небудь ще? Так, наприклад, лісову галузь відносять до галузей третього технологічного укладу, в основному орієнтуючись не на технологічний рівень переробки деревини, а на значення лісу як палива, яке він втратив, а також ступінь переробки деревини та її використання (мається на увазі те, що дерево витісняється синтетичними матеріалами). Тоді як розділити просто деревопереробку і деревопереробку за допомогою комп'ютерів? Адже комп'ютери – це продукт п'ятого технологічного укладу, а не третього.

Наведений приклад переконливо доводить можливість одночасного відтворення декількох технологічних укладів, їх перехрещення та перехід одного укладу в інший.

Технологічна різноукладність вітчизняної економіки, наявність різних техноеконімічних секторів, ринкових і галузе-

вих сегментів являють собою особливості трансформаційної економіки в технологічному і структурному вимірах. Наслідки застосування «наздоганяючої» моделі значною мірою і зумовили змішаний характер техноеконімічної моделі національної економіки з секторами різної конкурентоспроможності: по–перше, низьку конкурентоспроможність галузей і технологій масового використання, по–друге, значний потенціал перспективних напрямів фундаментальних і прикладних досліджень у ряді виробництв і, по–третє, значні експортні можливості у традиційно–індустріальних і сировинно–транзитних галузях [9].

Отже, поєднання еволюційної теорії та теорії технологічних укладів гарантує право на життя галузям будь–якого технологічного укладу саме за умови їх певної нестійкості та сформованої щодо цього стану стратегії.

«Якщо система структурно стійка щодо вторгнення нових одиниць, новий режим функціонування не встановлюється, а самі нові одиниці «інноватори» гинуть» [10]. Тобто система не може структурно змінюватися і розвиватися, будучи в стійкому режимі. Відповідно, якщо скористатися існуючим поділом сукупного виробництва на дві складові: виробництво споживчих товарів і виробництво засобів виробництва, то характер структурних зрушень буде визначатися станом другого з названих секторів, котрий створює базу для інших виробництв і приймає на себе переважний обсяг інвестиційних ресурсів і піддається впливу нестабільності не лише ринкового характеру, як у випадку з продуктами споживчого призначення, а й нестабільності, пов'язаної зі станом технологічної, інтелектуальної, соціальної інфраструктури. Саме тому машинобудівна та будівельна галузі виділяються в ядро саморозвитку економіки [7].

Цікавим видається запропонований професором О.М. Ястремською [1] підхід до стратегічного управління через групування його особливостей та адекватних цим особливостям зрушень, а саме:

- посилення соціальної орієнтації управління на споживача, власника, персонал, інвестора, що вимагає застосування принципу персоніцентричності;
- поступова відмова від впливу і прийняття концепції діалогу у побудові взаємин між суб'єктом і об'єктом управління, зовнішнім і внутрішнім середовищем підприємства, що вимагає формування довіри на основі семантичної й інвестиційно–інноваційної активності в процесі встановлення і підтримки партнерських взаємин;
- підвищення рівня професіоналізації й інтелектуалізації управлінської праці в зв'язку з посиленням значущості інформації й інтелектуального капіталу як пріоритетних виробничих ресурсів;
- формування мікросередовища на підприємстві, у якому персонал взагалі та менеджери зокрема можуть реалізувати себе як особистості, тобто формування організаційної культури адекватної місії підприємства, його загальній стратегії життєдіяльності;

– посилення соціальної значущості і корисності управління – кої праці, її поступова трансформація в сервісне інтелектуальне обслуговування, консультування колективної праці;

– інтернаціоналізація методологічного і методичного забезпечення процесу управління [1, с. 227].

Вбачається відповідна співзвучність окресленої у роботі [1] парадигми з авторським використанням еволюційної економіки при визначенні взаємообумовленості об'єктивних і суб'єктивних засад стратегічного управління, яке має своїм підґрунтям систему цілей, що є похідною від зовнішніх та внутрішніх умов функціонування суб'єкту господарювання. Оскільки рішення про досяжність і пріоритетність цілей приймають менеджери на основі як формалізованої, так і неформалізованої, тобто якісної і кількісної інформації, а множина цілей має гетерогенну, об'єктивно-суб'єктивну природу, відправною точкою їх формування є система цінностей, сутнісний зміст якої залежить від існуючих обставин соціально-економічного простору, вподобань власників та менеджерів. Ознаками цінностей, з яких випливають стратегічні цілі, є моральна сприйнятливість і дієвість, тому стратегічні цілі підприємства не можуть бути зведені тільки до економічних, бо на них впливають соціальні і культурні цінності суспільства, тобто зовнішнього оточення. Процес стратегічного управління знаходиться під безпосереднім впливом ціннісних орієнтацій як суб'єктивних, так і об'єктивних (підприємств) господарювання. Їхня поведінка не є вільною і відповідає певним стратегічним стереотипам, що мають як раціональну, так і емоційну (соціальну, суспільну) спрямованість. Тому процес стратегічного управління інноваційною діяльністю автор пропонує розглядати з позицій нової поведінкової економіки [1, с. 230].

Стратегічна спрямованість і активність інноваційної діяльності підприємства за окресленим підходом («стратегічна інноваційність») залежить від його загальної місії та сформованої сукупності альтернатив стратегічного портфелю, до складу якого входять загальноекономічні, конкурентні і функціональні стратегії [1, с. 231].

Висновки

Поглиблення інноваційно-структурних перетворень, зумовлених актуалізацією завдання побудови інноваційно-інвестиційної моделі національної економіки, вимагає концептуального теоретико-практичного обґрунтування можливостей та доцільності інноваційного розвитку, розробки адекватної сучасної парадигми управління, що здатна здійснювати адаптацію промислових підприємств до нових умов функціонування.

Тому головним завданням управлінців на макро- та мікроекономічному рівні є вибір та використання найбільш оптимальних у конкретних економічних умовах інструментів

управління інноваційними процесами з тим, щоб забезпечити раціональне з точки зору подальшого сталого розвитку використання наявних ресурсів суспільства.

Використання та узагальнення аналітичних напрацювань зарубіжних та вітчизняних науковців щодо найбільш відомих і розроблених концепцій стратегічного управління дозволило окреслити концепцію «стратегічної інноваційності» об'єктів (окремих галузей, підприємств), що ґрунтується на еволюційній економічній теорії та характеризує їх спроможність до прийняття інновацій (технологічних і управлінських) в умовах іманентної неврівноваженості економічної системи, яка зумовлена кількістю відтворювальних технологічних укладів, їх енергетичним потенціалом, факторами НТП, властивостями галузей – ядра саморозвитку, що стимулюють взаємозв'язки з іншими галузями економіки, та вироблення адекватної наведеним умовам стратегії розповсюдження таких інновацій.

Література

1. Ястремська О.М. Стратегічне управління інвестиційно-інноваційною діяльністю машинобудівних підприємств Харківського регіону Інновації: проблеми науки та практики: [монографія] / О.М. Ястремська. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 336 с.
2. Артеменко Л.П. Інноваційний розвиток стратегічного управління / Л.П. Артеменко // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. – 2010. – №1 (3). – Том 2. – С. 3–9.
3. Шершньова З. Стратегічне управління: підручник; 2-ге вид. / З. Шершньова. – К.: КНЕУ, 2004. – 695 с.
4. Пастухова В.В. Стратегічне управління підприємством: філософія, політика, ефективність: монографія / В.В. Пастухова. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. – 302 с.
5. Довгань Л.Є. Стратегічне управління: навч. посібник / Л.Є. Довгань, Ю.В. Каракай, Л.П. Артеменко. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 440 с.
6. Шумпертер Й. Теория экономического развития: исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982.
7. Маевский В.И. О взаимодействии между эволюционной теорией и ортодоксией: концептуальный анализ / В.И. Маевский // Сб. трудов симпозиума «Экономическая трансформация и эволюционная теория Шумпетера». – М.: Институт экономики РАН, 2004.
8. Гапоненко Н. Инновации и инновационная политика на этапе перехода к новому технологическому порядку / Н. Гапоненко // Вопросы экономики. – 1997. – №9. – С. 8–14.
9. Семиноженко В.П. Структурна революція в економіці як категоричний імператив сучасної політики України / Інновації: проблеми науки та практики: [монографія] / В.П. Семиноженко. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2006. – 336 с.
10. Пригожин А.И. Нововведение: стимулы и препятствия (Социальные проблемы инноватики) / А.И. Пригожин. – М.: Политиздат, 1989.